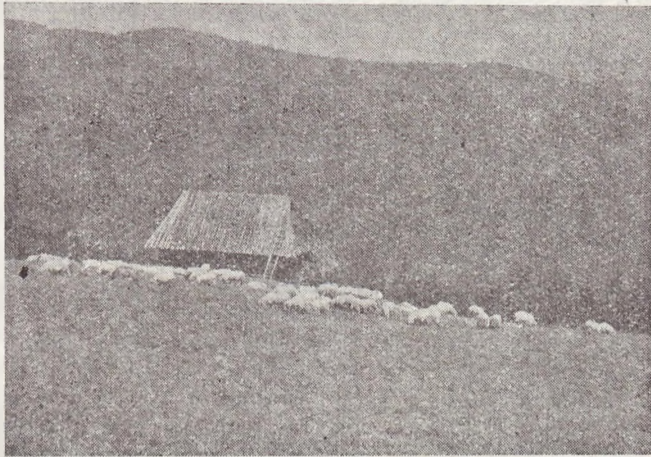

Ochrona szaty roślinnej na obszarze Gorczańskiego Parku Narodowego

Gorce tworzą niezwykle reprezentatywny, a przy tym stosunkowo mało zniszczony wycinek polskich Karpat fliszowych. Na tym właśnie polega ich największy walor przyrodniczy, ich wyjątkowo doniosłe znaczenie naukowe i dydaktyczne. Podczas gdy pozostałe górskie parki narodowe w Polsce zabezpieczają tereny niezwykle, o niepowtarzalnej przyrodzie, Gorczański Park Narodowy stanowi obszar wzorcowy dla całych naszych Beskidów. Zachowanie go w stanie zbliżonym do naturalnego pozwoli na prowadzenie badań naukowych, których wyniki będą miały zastosowanie także dla innych części polskich Karpat fliszowych; spopularyzowanie przyrody Gorców ugruntuje w społeczeństwie polskim zrozumienie stosunków przyrodniczych, panujących na pozostałym obszarze naszych gór. Można więc bez przesady stwierdzić, że Gorczański Park Narodowy ma potencjalnie największe ze wszystkich naszych parków znaczenie dla wypracowania podstaw naukowych dla racjonalnej gospodarki górskiej w Polsce.

Gorce należą do obszarów szczególnie dobrze zbadanych pod względem botanicznym. Stwarza to wyjątkowo korzystne warunki dla prowadzenia na ich obszarze skutecznej i starannie przemyślanej, w pełni nowoczesnej działalności ochronnej. W ramach krótkiego artykułu ograniczamy się z konieczności do poruszenia tylko niektórych, szczególnie ważnych spraw, związanych z taką ochroną. Czytelnika bliżej zainteresowanego jej problemami odsyłamy do cytowanej na końcu artykułu literatury.

Piętrowe zróżnicowanie roślinności i stopień jej zachowania. Gorce wykazują typowy dla Beskidów Zachodnich piętrowy układ roślinności. Idąc od dołu ku górze można tu wyróżnić kolejno:

Ryc. 1. Tradycyjna gospodarka szalaśnicza, zrośnięta nierozzerwalnie z przyrodą Gorczańskiego Parku Narodowego, utrzymuje w jego obrębie niezwykle interesujące i bogate zbiorowiska łąkowe. Jaworzyna Kamienicka koło Turbacza; w głębi dolina Kamienicy. — Old pastoral practices, inseparably connected with nature in the Gorce National Park, maintain very interesting and rich meadow communities. Jaworzyna near Mt. Turbacz; Kamienica Valley in the background. Fot. A. Medwecka-Kornaś

1) Piętro pogórza, wykształcone tylko u północnych i wschodnich podnóży pasma, do wysokości 550 (600) m n.p.m., będące z natury dziedzina wielogatunkowych lasów liściastych głównie grądów *Tilio-Carpinetum*, dziś zajęte niemal wyłącznie pod uprawę roli.

2) Piętro regła dolnego sięgające od 550 (600) po 1150 (1200) m n.p.m. Dawniej panowały w nim subneutrofilne lasy liściaste i mieszane, bukowe i jodłowo-bukowe *Dentario glandulosae-Fagetum*, a na mniejszych powierzchniach także acydofilne jedliny *Abieti-Piceetum*: dziś obszar poniżej 700—800 m zajmują, podobnie jak piętro pogórza, pola, wyżej zaś występują, obok lasów o składzie naturalnym, monokultury świerkowe i kośne polany. Piętro to rozpada się na dwa wyraźne stopnie, niższy (do 800 m n.p.m.) z dużym udziałem jedlin, i wyższy, będący z natury dziedzina panowania buczyn.

3) Piętro regła górnego w postaci niezbyt rozległych czap, nasadzonych ukośnie na najwyższe szczyty powyżej 1150 (1200) m, zajęte przez bory świerkowe *Piceetum tatricum* i kośne polany.

Piętro pogórza leży poza zasięgiem możliwości włączenia w

granice Gorczańskiego Parku Narodowego i uległo już zbyt silnemu zniszczeniu, by można w nim prowadzić ochronę rezerwatową. W granice Parku weszły natomiast rozległe i reprezentatywne wycinki dwu pozostałych pięter wysokościowych, dolnoreglowego i górnoreglowego.

Zespoły leśne. Trzy najbardziej rozpowszechnione (zonalne) zespoły leśne Gorców, scharakteryzować można w następujący sposób:

1) Dolnoreglowy zespół karpackiego lasu bukowego i jodłowo-bukowego *Dentario glandulosae-Fagetum*, syn. *Fagetum carpaticum*. Najważniejsze na terenie Gorców zbiorowisko leśne, związane z glebami o średniej lub dużej zasobności pokarmowej. W warstwie drzew panuje buk, zazwyczaj ze znaczną domieszką jodły i niewielkim udziałem świerka. Runo, bogate i kwieciste zwłaszcza na wiosnę, tworzą liczne subneutrofilne rośliny zielne, m. in. charakterystyczne dla zespołu: żywiec gruczołowaty *Dentaria glandulosa*, żywokost sercolistny *Symphytum cordatum* i paprotnik Brauna *Polystichum Braunii*, a obok nich występuje marzanka wonna *Asperula odorata*, rzęzucha trójlistkowa *Cardamine trifolia*, żywiec cebulkowy *Dentaria bulbifera*, paprotnik kończysty *Polystichum lobatum* i in. Zespół zróżnicowany jest na szereg podzespołów i wariantów, uwarunkowanych edaficznie.

2) Dolnoreglowy zespół acydofilnych jedlin *Abieti-Piceetum*, syn. *Piceetum tatricum abietetosum*. Przywiązany do najuboższych gleb bielicowych w reglu dolnym. W runie panuje borówka czernica *Vaccinium myrtillus* w towarzystwie takich gatunków zielnych, jak podrzeń kłosowy *Blechnum spicant*, przytulia okrągolistna *Galium rotundifolium*, podbiałek alpejski *Homogyne alpina*, kosmatka żółtawa *Luzula flavescens*, widłak wroniec *Lycopodium selago*, oraz licznych mszaków.

3) Górnoreglowy zespół boru świerkowego *Piceetum tatricum subnormale*, ograniczony do najwyższych położenia pasma. Drzewostan jednogatunkowy, runo acydofilne, utworzone przez borówkę czernicę *Vaccinium myrtillus*, liczne paprocie (wietlice: alpejska *Athyrium alpestre* i samicza *A. filix-femina*, narecznica szerokolistna *Dryopteris austriaca*, podrzeń kłosowy *Blechnum spicant* i in.), widłaki: wroniec *Lycopodium selago* i jałowcowaty *L. annotinum*, kosmatki: żółtawa *Luzula flavescens* i olbrzymia *L. silvatica*, storczyk listera sercolistna *Listera cordata* i in.

W obrębie Gorczańskiego Parku Narodowego znalazły się płaty tych wszystkich trzech zespołów leśnych; występują one

m.in. w dawnym rezerwacie im. W. Orkana, w źródłowych odcinkach doliny Łopusznej i w dolinie Kamienicy. Znaczna ich część winna mieć charakter rezerwatów ścisłych (co jest warunkiem zachowania całej flory, zwłaszcza zarodnikowej, i fauny, zwłaszcza bezkręgowców). Bezwzględnie konieczne jest szczególnie pieczołowite zabezpieczenie w rezerwach ścisłych wszystkich zachowanych dotąd płatów świerczyni górnoreglowych i ich naturalnej granicy z dolnoreglowymi buczynami na Turbaczu, Czołe Turbacza, Kiczorze, Mostownicy, Kudłoni i Gorcu, stanowiącej bezcenny obiekt do badań ekologicznych.

Rolę akcesoryczną spełniają w Gorcach dwa dalsze zespoły leśne:

4) acydofilna buczyna *Luzulo-Fagetum*, zajmująca lokalne kulminacje w reglu dolnym, o glebach suchszych, szkieletowych, silnie wylugowanych;

5) olszyna karpacka *Alnetum incanae*, tworząca pierwsze stadium sukcesji leśnej na kamieńcach nadrzecznych.

Olszyny karpackie znaleźć można np. w średnim i dolnym biegu rzeki Kamienicy, a acydofilne buczyny np. w źródłowych odcinkach dolin uchodzących do doliny Ochotnicy.

Nieleśne zespoły naturalne. W odróżnieniu od wielkopowierzchniowych płatów leśnych, liczących dziesiątki i setki hektarów, naturalna roślinność innych typów (ziołoroślowa, źródłiskowa, właściwa kamieńcom nadrzeczny, torfowiskowa itd.) zajmuje w Gorcach małe powierzchnie, mierzone w arach lub zaledwie w metrach kwadratowych. W skrawkach tych, szczególnie narażonych na zniszczenie, koncentrują się stanowiska najbardziej interesujących i rzadkich roślin kwiatowych i zarodnikowych. Ich zabezpieczenie winno być jednym z najważniejszych zadań ochrony szaty roślinnej Gorczańskiego Parku Narodowego. Realizację tego zadania osiągnąć można stosunkowo łatwo dzięki utworzeniu rezerwatów ścisłych w lejach źródłowych wszystkich ważniejszych potoków, przede wszystkim Kamienicy i Olszowego Potoku, gdzie skupiają się najcenniejsze płaty tego typu.

Lista najważniejszych nieleśnych zbiorowisk naturalnych Gorców jest następująca:

1) ziołorośla z omiegami austriackimi *Arunco-Doronicetum austriaci* na wilgotnych, urwistych zboczach nad potokami;

2) łopuszyny *Petasitetum Kablikiani* na utrwalonych, wilgotnych kamieńcach;

3) traworośla trzcinnikowe zbiorowisko *Calamagrostis arundinacea* na urwistych ściankach nad górną Kamienicą;

Ryc. 2. Młaka turzycowa *Valeriano-Caricetum flavae* z panującą welnianką *Eriophorum latifolium* na polanie na zboczach Turbacza; w głębi dolina Łopusznej i szczyt Kiczory. — Sedge mire *Valeriano-Caricetum flavae* dominated by the cotton-grass *Eriophorum latifolium* on a forest glade near Mt. Turbacz. Łopuszna Valley and Mt. Kiczora in the background. Fot. A. Medwecka-Kornaś

4) młaki zioloroślowe zbiorowisko *Caltha laeta* — *Chaerophyllum hirsutum* na ocienionych mokradelkach śródleśnych;

5) mszarniki źródłiskowe *Cardamino-Crotoneurietum*;

6) eutroficzne młaki turzycowe *Valeriano-Caricetum flavae*, wtórnie rozprzestrzenione także na kośnych polanach;

7) fragmenty oligotroficznej roślinności wysokotorfowiskowej *Sphagnion fusci*, ograniczone do szczytowych partii Kiczory i Jaworzyny koło Turbacza;

8) zbiorowiska zwirowisk nadrzecznych *Myricarietalia*, wykształcone w niższych częściach dolin (np. nad środkowym biegiem rzeki Kamienicy).

Każde z tych zbiorowisk jest siedliskiem wielu interesujących gatunków roślin, nigdzie poza tym na terenie Gorców nie spotykanych (por. niżej — ochrona flory).

Z b i o r o w i s k a ł a k o w e. Zróznicowanie szaty roślinnej na polanach Gorców związane jest z różnymi formami ich użytkowania przez tradycyjną gospodarkę pasterską i wynikającym stąd różnym stopniem zasobności gleb w składniki odżywcze. W skład zbiorowisk łąkowych wchodzi niemal wyłącznie gatunki rodzime, często o wielkich walorach naukowych i uży-

tkowych. Jedne z nich przeniknęły tu z małych skrawków naturalnej roślinności nieleśnej i rozmnożyły się masowo znajdując szczególnie dogodne warunki siedliskowe, inne są pierwotnymi składnikami miejscowej flory leśnej (jak np. śnieżyczka przebiśnieg *Galanthus nivalis*) lub przedostały się na teren Gorców z pasm sąsiednich wraz z wędrownkami pasterskimi. Najważniejsze typy spotykanych w Gorcach zbiorowisk łąkowych są następujące:

1) Górską łąką mietlicową *Gladiolo-Agrostietum*, zajmująca żyzne, regularnie nawożone polany, szczególnie cenna pod względem przyrodniczym jako miejsce masowego występowania szafranu spiskiego *Crocus scepusiensis* i licznych gatunków storczyków. Różnicuje się na kilka podzespółów; ze względu na bogactwo florystyczne najważniejszymi z nich są: podzespół łąk koszarzonych na najwyższych polanach *G.—A. deschampsietosum* i podzespół ciepłolubny *G.—A. anthyllidetosum*, spotykany w górnych częściach doliny Ochotnicy, szczególnie barwny i obfitujący w rzadkie gatunki storczyków.

2) Psiara (bliźniczysko) *Hieracio-Nardetum strictae*, bardzo uboga pod względem florystycznym, zajmująca wyjąłowane przez jednostronne użytkowanie, nie nawożone polany.

3) Kośna traworośla *Poo-Veratretum Lobeliani*, wyróżniająca się udziałem okazałych traw i pięknie kwitnących bylin górskich.

4) Kośna młaka eutroficzna *Valeriano-Caricetum flavae* (por. wyżej).

Wszystkie te zbiorowiska reprezentowane są jeszcze na szczytowych polanach grupy Turbacza (m.in. na Jaworzynie i Mostownicy) oraz Kudłonia, lecz recesja tradycyjnej gospodarki pasterskiej grozi ich zagładą już w najbliższej przyszłości.

Flora Gorców. Gorce zajmują w naszych Karpatach pociągłe miejsce, jeśli chodzi o zróżnicowanie i bogactwo flory górskiej: ustępują pod tym względem jedynie Tatrom, Pieninom, Bieszczadom i Babiej Górze, znacznie natomiast przewyższają wszystkie pozostałe pasma Beskidzkie. Znalezione tutaj łącznie 150 gatunków górskich roślin naczyniowych, w tym 50 gatunków wysokogórskich. Wiele z nich należy w granicach naszego kraju do największych rzadkości florystycznych (pryzwrotnik gorczański *Alchemilla gorcensis*, chaber miękkołosy *Centaurea mollis*, zarzyczka górską *Cortusa Matthioli*, paprotnice: górską *Cystopteris montana* i sudecka *C. sudetica*, kosmatka sudecka *Luzula sudetica*, widłak Isslera *Lycopodium*

Ryc. 3. Kośne traworośla *Poo-Veratretum Lobeliani* na jednej z polan Kudłonia. — Tall grass meadow *Poo-Veratretum Lobeliani* on a forest glade on Mt. Kudłoń. Fot. A. Medwecka-Kornaś

Issleri i in.); inne występują w Gorcach na swych absolutnych kresach zasięgowych (np. rzeżucha trójlistkowa *Cardamine trifolia*, urdzik karpacki *Soldanella carpatica* i in.). Jeden gatunek — podejrzon lancetowaty *Botrychium lanceolatum* — ma tu nawet swe jedyne w Polsce stanowisko. Równie bogata i interesująca jest flora roślin zarodnikowych: mchów, wątrobowców, porostów, grzybów, śluzowców i glonów.

Najwięcej stanowisk rzadkich gatunków górskich skupia się w szczytowych częściach grupy Turbacza i Kudłonia. Stosunkowo niewielki procent tych roślin spotyka się w zwartych płatach leśnych; największe zagęszczenie ich stanowisk przypada na siedliska bardziej otwarte lub okrajkowe: skrawki ziołorośli i traworośli nad potokami, kamieńce, źródliska, naturalne młaki i torfowiska, itp. W miejsca takie obfitują szczególnie leje źródłowe potoków: Olszowego, Turbacza, Koniny, Kamienicy, Łopusznej i in., w których — jako zasługujących na bezwzględną ochronę — utworzono rezerwy ściśle.

Drugim niemniej ważnym typem siedlisk roślin górskich w Gorcach są kośne polany. Tu mają swe jedyne stanowiska np. liczne storczyki (ozorka zielona *Coeloglossum viride*, gołek białawy *Leucorchis albida*, storczyca kulista *Traunsteinera globosa* i in.), a także pępawa wielkokwiatowa *Crepis conyzifolia*,

kuklik górski *Geum montanum*, jastrzębce: alpejski *Hieracium alpinum* i pomarańczowy *H. aurantiacum* oraz niezwykle interesujące z ewolucyjnego punktu widzenia roje ich mieszańców, widłak alpejski *Lycopodium alpinum*, a przede wszystkim szafran spiski *Crocus scepusiensis*, pokrywający wiosną polany gorczańskie kobiercem tysięcy kwiatów. Ich egzystencja będzie możliwa w przyszłości tylko przy ochronie czynnej, zachowaniu tradycyjnej gospodarki szałaśniczej lub wprowadzeniu właściwego jej ekwiwalentu, zarówno na polanach poza granicami parku, jak i — przede wszystkim — w jego obrębie.

Generalne linie ochrony szaty roślinnej. Występowanie obok siebie płatów mrocznej, cienistej puszczy karpackiej i świetlistych, pełnych kwiecia polan stanowi o niezwykłym uroku krajobrazu Gorców, o bogactwie ich flory i fauny (efekt ekotonowy), o ich walorach estetycznych i turystycznych. Naczelnym zadaniem ochrony szaty roślinnej winno być zachowanie tych walorów. Dopuszczenie do opanowania polan gorczańskich przez las lub — co gorsze — ich sztuczne zalesienie — byłoby niepowetowaną stratą z przyrodniczego i turystycznego punktu widzenia. Byłoby również poważnym błędem z punktu widzenia ratowania skarbów folkloru i śladów gospodarczej działalności dawnych pokoleń chłopskich. Polany gorczańskie z ich specyficznymi zbiorowiskami roślinnymi, stworzonymi i utrzymywanymi przy życiu przez tradycyjne pasterstwo, są bowiem nie tylko zabytkiem przyrodniczym, lecz także i kulturowym. Dlatego fundamentalnymi założeniami ochrony przyrody Gorców winny być:

- 1) zabezpieczenie przed wszelką ingerencją ludzką najcenniejszych fragmentów roślinności naturalnej, zwłaszcza leśnej i przypotokowej, w rozległych i troskliwie chronionych rezerwach ścisłych;

- 2) utrzymanie istniejących polan wraz z porastającą je wtórną roślinnością łąkową metodami ochrony czynnej tj. przez zachowanie dawnej gospodarki szałaśniczej (przynajmniej w grupie Turbacza i Kudłonia) oraz zastąpienie jej (na pozostałych miejscach) innymi, ekwiwalentnymi pod względem ekologicznym sposobami ingerencji (jak nawożenie mineralne i doroczne koszenie). Podobne rozwiązania, przyjęte ostatnio w wielu europejskich parkach narodowych (u nas np. w Pieniach), znakomicie sprawdzają się w praktyce. Tylko dokładnie przemyślane stosowanie obu form ochrony, biernej i czynnej, zapewnić może zachowanie bezcennych walorów przyrody Gorczańskiego Parku Narodowego.

SUMMARY

Conservation of vegetation in the Gorce National Park

The Gorce Mts. (375—1311 m a.s.l., 19°53'—20°26' E, 49°28'—49°38' N) form a very typical sector of the Beskidy Range — the most important region of the Polish Carpathians. Recently, an extensive National Park (5908 ha) has been established in the central, highest part of this area. It includes relatively well preserved tracts of the lower montane zone of beech-fir forests (*Dentario glandulosae-Fagetum*) and the upper montane zone of spruce forests (*Piceetum tatricum*). Many rare plant species occur there, both in the natural plant communities of forests, tall forb stands, springs, fens, gravel beds, etc., and in the semi-natural communities of hay-meadows, maintained through the old pastoral practices of seasonal mowing and manuring by sheep-folding.

The Gorce National Park may be used as a model area for studies, the results of which may be generalized for the whole Beskidy Range. It is also very attractive from the tourist's point of view. To serve this double purpose it indispensably has to preserve its present diversity of vegetation. There are no basic problems to conserve the natural vegetation in strict reserves without any human interference. To maintain the diversity of the semi-natural vegetation, however, it will be necessary either to manage the meadows in the old traditional way or to adopt an ecologically equivalent modernized treatment.

Translated by the authors

PIŚMIENNICTWO

Kornaś J. 1955 *Charakterystyka geobotaniczna Gorców*. Monogr. Bot. 3: 1—216.

Kornaś J. 1957 *Rośliny naczyniowe Gorców*. Monogr. Bot. 5: 1—260.

Kornaś J. 1963, 1966, 1975 *Rośliny naczyniowe Gorców*. Uzupełnienie I, II, III. *Fragm. Florist. Geobot.* 9: 189—202, 12: 141—149, 21: 467—490.

Kornaś J. 1976 *Przewodnik wycieczki botanicznej w Gorce i Beskid Wyspowy*. *Phytocoenosis* 5: 167—172.

Kornaś J., Medwecka-Kornaś A. 1966 *Zespoły roślinne Gorców I. Naturalne i na wół naturalne zespoły nieleśne*. *Fragm. Florist. Geobot.* 13: 167—316.

Kotańska M. 1976 *Succession Trends in a Meadow of the Hieracio-Nardetum strictae Association Manured by Folding*. Bull. Acad. Polon. Sci., Sér. Sci. Biol. 6: 333—339.

Lisowski S., Kornaś J. 1966 *Mchy Gorców*. Fragm. Florist. Geobot. 12: 41—114.

Medwecka-Kornaś A. 1955 *Zespoły leśne Gorców*, Ochr. Przyr. 23: 1—111.

Medwecka-Kornaś A. 1977 *Ecological Problems in the Conservation of Plant Communities, with Special Reference to Central Europe*. Environm. Conserv. 4(1): 27—32.

Medwecka-Kornaś A., Kornaś J. 1968. *Zbiorowiska roślinne dolin Jaszce i Jamne*. Stud. Nat., Ser. A 2: 49—91, mapa.

Michalik S. 1967 *Rezerwat „Turbacz” im. Władysława Orkana w Gorcach* (przewodnik botaniczny). Stud. Nat. Ser. B 24: 1—93, mapa.

Michalik S. 1967 *Mapa zbiorowisk roślinnych rezerwatu „Turbacz” im. Władysława Orkana w Gorcach*. Ochr. Przyr. 32: 89—131, mapa.